

Skadebegreppets gränzoner

av Harald Ullman

Harald Ullman
harald.ullman@liu.se

Skadeståndslagen av år 1972 introducerade en definition av "ren förmögenhetsskada". Definitionen i 1 kap. 2 § lyder:

"Med ren förmögenhetsskada förstås i denna lag sådan ekonomisk skada som uppstår utan samband med att någon lider person- eller sakskada."

Någon definition av begreppet sakskada infördes inte i lagen. För förståelse av detta begrepp kunde istället ledning hämtas ur förarbetena till lagen. Här beskrevs sakskada med orden:

"Som Skadeståndskommittén har anfört är till sakskada att hänföra i första hand genom fysiska medel direkt tillfogad skada på fysiska föremål, varmed avses såväl lösa saker som egendom med tillbehör."¹

Definitionen av begreppet ren förmögenhetsskada har av allt att döma haft stor praktisk betydelse för tillämpningen av skadebegreppen i lagen. Detsamma kan inte sägas om det citerade uttalandet om sakskadebegreppets innebörd. Innebörden av definitionen är bl.a. att en förmögenhetsskada som drabbar någon annan än den som åsamkats person- eller sakskada inte utgör en ren förmögenhetsskada.² Detta medför att en skada som drabbar tredje man i samband med en inträffad person- eller sakskada i princip skall behandlas enligt reglerna för dessa båda skadetyper, låt vara med tillämpning av skadeståndsrättens principer för ersättning av skada som drabbat tredje man.

I det följande kommer jag att uppehålla mig vid de gränsdragningsproblem som hänger samman med begreppet sakskada. Motsvarande problem ifråga om personskada lämnas utanför denna framställning.

I. Gränsdragningen i försäkringsrätten – några inledande kommentarer

I.1 Ansvarsförsäkringen

En traditionell ansvarsförsäkring, t.ex. den som ingår i den kombinerade företagsförsäkringen, omfattar personskada och sakskada men inte, annat än i speciellt angivna situatio-

ner, ren förmögenhetsskada.³ En förmögenhetsskada som inte är ren därför att den följer i spåren av en person- eller sakskada ersätts enligt en sådan ansvarsförsäkring i samma utsträckning som den föregående skadan.⁴

Försäkringsgivarens ställningstagande i frågan om skadans beteckning som sakskada eller ej är utslagsgivande för om ett anmält skadeärende kan behandlas inom ramen för försäkringsavtalet.⁵

Harald Ullman är professor i affärsrätt, med särskild inriktning på försäkringsrätt, i affärsjuridiska programmet vid Linköpings universitet.

Artikeln bygger på ett föredrag vid Försäkringsjuridiska Föreningens 75-årsjubileum den 30 oktober 2007.

1.2 Egendomsförsäkringen

En sakförsäkring som omfattar skada på försäkrad egendom genom en försäkrad skadehändelse tar utgångspunkt i att en egendoms-skada drabbat den försäkrade egendomen. Ett sådant försäkringsvillkor kan lyda:

”Försäkringen gäller för fysisk skada genom brand”⁶

En allriskförsäkring, t.ex. en sådan som tecknas av en entreprenör för att fullgöra entreprenadavtalets försäkringsplikt, kan ange:

”Försäkringen gäller för oförutsedd fysisk skada på försäkrad egendom.”

Enligt den standard som gäller för gängse företagsförsäkringar omfattas sådan skada som faller inom ramen för något av de försäkrade intressen enligt försäkringen, främst skada på egendom som den försäkrade äger, är ersättningskyldig för eller åtagit sig att försäkra. En utbetalning avseende en skada som avser egendom som den försäkrade inte äger betecknas som en ersättning för en egendoms-skada i försäkringens mening. För egendomsförsäkringens del finns det inte – som i ansvarsförsäkringen – någon koppling till vissa utanför försäkringsvillkoren gällande skadebegrepp; det centrala för bestämningen av om en ur egendomsförsäkringen ersättningsbar egendomsskada föreligger är istället att den ifrågakarande skadan berör ett sådant ekonomiskt intresse som försäkringen gäller för. Givetvis påverkas även ansvarsförsäkringens omfattning av försäkringens avsedda intressen, men dessa är inte på samma sätt som det skadeståndsrättsliga skadebegreppen utslagsgivande för försäkringsskyddet. Denna nu beskrivna skillnaden mellan två olika typer av sakförsäkring – egendomsförsäkringen och ansvarsförsäkringen – är också ägnad att medföra gränsdragningsproblem.

2. Gränsdragningen i skadeståndsrätten – ansvar utanför avtalsförhållanden

Det får anses väl känt att skadeståndslagens utformning i sig när det gäller de olika skadebegreppen – således alldeles oberoende av ansvarsförsäkringen – har medfört gränsdragningsproblem. Det handlar här om det utomobligatoriska ansvaret; att skadeståndsansvaret i inomobligatoriska förhållanden enligt allmänna rättsprinciper innefattar även ansvaret för ren förmögenhetsskada medför ju att några gränsdragningsproblem avtalsparterna emellan inte behöver uppstå.

Enligt vad som uttryckligen följer av skadeståndslagen kan ett ansvar för den som inte tillhör ”den offentliga sektorn” uppkomma ifråga om ren förmögenhetsskada som regel endast om skadan orsakats genom brott. Vid sidan härom kan ett ansvar för ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden konstitueras med stöd av principer som utvecklats i rättspraxis. Dessa principer bildar tillsammans undantagen från den i skadeståndslagen angivna huvudregeln. I domskälen till NJA 2005 s. 608, vari HD ålade Frasses Bar skadeståndsskyldighet med anledning av ett otillbörligt ingrepp i ett avtalsförhållande, lämnade HD en översiktlig beskrivning av nämnda rättspraxis:

”I rättspraxis har också ansvar ålagts utanför de lagreglerade områdena i vissa fall där ren förmögenhetsskada har orsakats i utomobligatoriska förhållanden på annat sätt än genom brott. Redan i tiden före skadeståndslagen förekom ett par fall där Högsta domstolen ålade en tredje man att ersätta en skada som drabbat en avtalspart till följd av den andra avtalspartens åtgärder i samförstånd med tredje mannen (se NJA 1928 s. 621 och NJA 1943 s. 370; jämför dock på arbetsrättens område NJA 1925 s. 85 och NJA 1935 s. 300). Från senare tid kan nämnas ett fall

där den som av oaktsamhet lämnat felaktiga uppgifter i ett värderingsintyg beträffande fast egendom har befunnits skadeståndsskyldig mot annan än uppdragsgivaren (se NJA 1987 s. 692, jfr NJA 2001 s. 878) samt ett fall där en konkursförvaltare har ansetts skadeståndsskyldig för ren förmögenhetsskada som han genom vårdslös förvaltning åsamkat tredje man (se NJA 1996 s. 700).”

Denna beskrivning av rättspraxis visar att en skadelidandes möjligheter att få skadestånd ifråga om ren förmögenhetsskada är relativt begränsade.⁷ Detta medför att gränsdragningsproblem uppstår, inte minst i samband skadereglering av försäkringsfall inom ansvarsförsäkring.

Vid sidan om den lagreglerade skadeståndsrätten finns ett ytterligare område där bestämningen av en viss aktuell skadas natur har en avgörande betydelse, nämligen skada som åsamkats tredje man. Det har bl.a. en nyligen avkunnad hovrättsdom visat.⁸

3. Sakskadans fysiska inslag – en allmängiltig fråga

För bestämningen av om en sakskada föreligger är en av de frågor som skall avgöras den som avser skadans fysiska inslag. Till att börja med kan utan tvekan frågan om skadan orsakats med ”fysiska medel” lämnas därhän. Denna särskilda aspekt av det fysiska inslaget tycks inte alls haft inverkan på bedömningen av sakskadebegreppet. Att skadan förutsätts ha drabbat ett ”fysiskt föremål” har däremot så stor betydelse att denna förutsättning bör kunna betraktas som en självklarhet. I praktiken är därför den besvärliga frågan när det gäller det fysiska inslaget den som avser spörsmålet om egendomen ifråga åsamkats en *fysisk* skada.

3.1 Fysisk förändring

Enligt Jan Hellner bör med egendomsskada – i allmän mening – förstås en fysisk försämring av egendom.⁹ Med detta menas vanligen att egendomens substans har undergått en fysisk förändring till det sämre, exempelvis genom att egendomen gått sönder eller repats. Egendomen har med andra ord övergått från ett oskadat tillstånd till ett skadat tillstånd.¹⁰

Ett par exempel kan åskådliggöra betydelsen av att en försämring skall ha ägt rum. Antag att en bro byggs med betong som har undermålig kvalitet eller att en industriprodukt levereras med en inneboende defekt. I båda fallen är det säkerligen i och för sig fråga om fel i avtalsrättslig mening. Det har emellertid i dessa fall inte inträffat någon förändring till det sämre. Utan ett skadeförlopp kan fel, brister eller defekter inte leda till egendoms- eller sakskador.¹¹ Först ifall det händer något med bron eller med produkten, såsom att bron rasar eller produkten skadar annan egendom äger det rum en sådan förändring till det sämre som krävs för att en egendoms- eller sakskada skall anses föreligga.

Så långt är frågan om vad som menas med en egendoms- eller sakskada förhållandevis okomplicerad. Svårare och mer diskutabelt blir det när det är fråga om hinder och störningar i nyttjandet av egendom, såsom när egendomens funktion kommit att påverkas negativt och störts. Denna situation kan föreligga vid såväl egendomsskada som berör egendomsförsäkring som sakskada som ligger till grund för ansvarsförsäkring. Låt mig belysa detta med några fall ur verkligheten:

1. I ”Avelstikfallet” NJA 1990 s. 80 blev en av jaktterriertik obrukbar som avelstik efter en betäckning av en hamiltonstövare. Hundens ägare åsamkades härigenom en ekonomisk skada. HD bedömde skadan som en sakskada.¹²

2. I det av media mycket uppmärksammade jordskredet den 23 maj 1997 som ledde till att flera villor rasade ned i Trosaån hävdade försäkringsbolagen som meddelat villaförsäkringar preliminärt att några egendomsskador inte åsamkats de villor som undgått att glida ned för åslänten. Villorna var visserligen belägna i den veritabla riskzonen, men de hade – menade bolagen – inte drabbats av någon fysisk förändring. Lyckligtvis ändrade bolagen denna ståndpunkt och medgav att egendomsskada inträffat.¹³ I den efterföljande processen mot Trosa kommun med regresskrav avseende bolagens skadeersättningar invände kommunen på motsvarande sätt och av angivna skäl att villorna inte åsamkats saksador. Att villorna de facto inte var förändrade i strikt fysisk mening var obesträtt. Däremot fick de inte bebos efter det att kommunen spärrat av rasområdet och belagt villorna med tillträdesförbud Även kommunen ändrade så småningom ståndpunkt i sakskafrågan.¹⁴

3. I de s.k. flytspackelskadorna, som utgjorde ett stort problemkomplex under 1980-talet, uppstod elakartad och hälsovådlig lukt i samband med att organiska ämnen i en av spacklets ingredienser undergick kemiska reaktioner. Byggnadsentreprenörernas egendomsförsäkringar av typ Allrisk Entreprenad bedömdes omfatta kostnaderna för saneringen av de berörda fastigheterna trots att den enda fysiska försämring som förekom var den kemiska reaktion som medförde dålig lukt. Att husen inte kunde bebos utan hälsorisker var det faktum som låg till grund för försäkringsbolagens ställningstaganden.

Dessa tre exempel handlar om funktionsstörningar av olika slag där både ansvarsförsäkringens och egendomsförsäkringens skadebegrepp diskuterats. Frågan om en fysisk försämring ägt rum har alltså bäring på både det skadeståndsrättsliga sakska begreppet och

det försäkringsrättsliga begreppet egendomsskada. Att en funktionsstörning kan ligga till grund för den allmänna bedömningen av en skadas natur betyder emellertid inte att man utan vidare kan utgå från att det finns en slags kongruens mellan försäkringsrättslig egendomsskada och skadeståndsrättslig sakska. Det är nog snarare så att de ändamålsöverväganden som förekommit ifråga om både ansvarsförsäkring och egendomsförsäkring råkar ha medfört att likartade slutsatser dragits. Min bedömning av dessa överväganden är emellertid att sakska i skadeståndsrättslig mening kan föreligga även ifråga om en funktionsstörning av en mindre allvarlig natur. Jag menar därför att ”ribban ligger lägre” vid sakska i ansvarsförsäkringen än vid egendomsskada enligt egendomsförsäkringen. Jag har t.ex. svårt att tro att den funktionsstörning av icke obetydlig natur, som förelåg i ”Flygmotorfallet” NJA 1996 s. 68 och som förelidde HD att slå fast att sakska förelåg, hade kunnat utgöra en egendomsskada enligt en maskinförsäkring eller annan egendomsförsäkring som omfattat den berörda maskinkomponenten om en sådan bedömning hade kommit ifråga. Jag kan inte påstå att jag har något belägg för denna ståndpunkt men jag vågar ändå hävda att egendomsförsäkringen är mer konventionell och formell när det gäller kravet på förekomsten av ett fysiska inslag. Till bilden hör – som jag redan berört – att villkoren för egendomsförsäkringen i de inledande bestämmelserna ofta anger att endast fysisk skada omfattas. Att så sker när det gäller just företagsförsäkring beror särskilt på behovet att avgränsa egendomsförsäkringen mot avbrottsförsäkringen. Den senare har till ändamål att täcka de ekonomiska risker som uppstår när den försäkrade egendomen inte kan användas på avsett sätt. Inte minst av detta speciella skäl bör man vara försiktig i bedömningar som gäller arten och graden av det fysiska inslaget i en skadehändelse som berör egendomsförsäkringen.

Skadeförsäkringens Villkorsnämnd, som år 2000 – f.ö. av för mig outgrundliga skäl – avslutade sin över 50 år långa och för bolagen så betydelsefulla verksamhet, har avgivit en lång rad utlåtanden över begreppet sakskada i ansvarsförsäkringens mening jämte några enstaka utlåtanden rörande egendomsskada i egendomsförsäkringens mening. Jag har tidigare i andra sammanhang utförligt redogjort för utlåtandena angående sakskada, nämligen i Nordisk Försäkringstidskrift 1989 och i min doktorsavhandling 1999.¹⁵ I ett av Nämndens sista utlåtanden (nr 5/2000) var frågan om ett produktionsavbrott, som uppstått i en kyllokal för mejeriprodukter där försäkrings-tagaren utfört golvläggning med användning av en starkt luktande plastmassa, kunde bedömas som sakskada och därmed omfattas av golvläggarens ansvarsförsäkring. Nämnden besvarade frågan nekande. Nämndens utlåtande följer en konsekvent linje där det fysiska inslaget i skadeförloppet tillmäts avgörande betydelse vid gränsdragningen mellan sakskada och ren förmögenhetsskada.

3.2 Kan skadan repareras?

Många gånger ger bedömningen av en fysisk förändring inte tillräckligt underlag när ett beslut om gränsdragning skall fattas. Man kan då enligt mina erfarenheter från dylika situationer fråga sig om det berörda objektet kan återställas till ett oskadat tillstånd. Låt mig ge några exempel:

1. Ett vattensäkert ur har förlorats från en båt och ligger väl synligt på sjön botten. Har uret undergått en egendomsskada?
2. Ett järnvägsspår har blockerats av en stor sten som hamnat där efter en sprängning i samband markarbeten intill. Är spåret skadat endast genom att det inte kan brukas för sitt ändamål?

Ett tydligt tecken på att en egendomsskada är för handen är att det är möjligt att återställa egendomen ifråga – genom reparation eller

liknande – till det “ursprungliga” skicket. Uret kan ju bärgas och återställningskostnaden (“reparationskostnaden”) kan därmed i sin helhet utgöras bärgningskostnaden. Järnvägsspåret kan friläggas genom att stenen forslas bort. Reparationskostnaden utgörs av vad det kostar att flytta undan stenen.

I “Tunnelfallet” NJA 2004 s. 566 diskuterade HD frågan om den sanering av vägen som Vägverket utfört efter en trafikolycka vid Tingstadstunneln var jämförbar med en reparation och om därmed kostnaden vore att se som en kostnad till följd av sakskada. HD yttrar i domskälen:

“Förutom fysisk påverkan av egendomen är också de insatser som krävs för att återställa egendomen av betydelse. Har inga eller endast obetydliga återställningsinsatser behövts kan någon sakskada inte anses ha uppkommit.”

Jag uppfattar detta uttalande så att “reparationsåtgärdens” art och omfattning bör ligga med i en samlad bedömning där även en inträffad fysisk förändring ingår. Alternativt bör sakskadans förefintlighet kunna prövas utifrån ett rent funktionalitetsperspektiv enligt vad som skedde i Flygmotorfallet NJA 1996 s. 68. Att en sådan alternativ bedömning kan bli opraktisk och därmed mindre lämplig när det ifrågavarande objektet endast drabbats av en begränsad funktionsstörning och inte, som i Flygmotorfallet eller Hundtikfallet, s.a.s. tagits ur drift kan nog medföra att det nämnda alternativet inte alltid finns att tillgå.

3.3 Funktionskada

Frågan om ett återställande kan ske är särskilt intressant i de s.k. ingrediens- och komponentskadorna. Med ingrediensskada förstås bl.a. en sådan skada som inträffade i Flygmotorfallet där ett felaktigt material A svetsades samman med en felfri komponent B så att slutprodukten C fick en felaktig sammansättning. Typiskt för dessa fall är att ingrediens-

skadan inte kan repareras. Med stöd av HD:s dom år i nämnda fall kan då en bedömning av det berörda objektets (B) funktion göras:

“Vid bedömningen bör hänsyn kunna tas till att den ifrågavarande egendomen försämrats genom att dess funktion förlorats eller blivit nedsatt i icke obetydlig grad.”

I fallet var det fråga om flygmotorkomponenter som hade förenats genom svetsning. Det var således tal om ett s.k. föreningsfall. Frågan är därför om domens skadepincip kan tillämpas på andra kategorier av ingrediens- och komponent-skador?¹⁶ Med andra ord: Kan domens “funktionsskadepincip” tillämpas för bestämning av de s.k. förädlingsfallen, djur- och växtfallen eller informationsfallen? Låt mig ge några tänkbara exempel på sådana fall:

Förädlingsfall: En läskedrycksflaska som tillverkats av ett plastgranulat levererad av en underleverantör och som av flasktillverkaren försetts med kapsyl och etikett visar sig vara oanvändbar sedan det konstaterats att granulatet innehåller ett hälsovådligt ämne.

Djur- och växtfall: Ett felaktigt djurfoder medför att gödkycklingar inte växer i normal omfattning. Ett bristfälligt utsäde utvecklar en mager skörd.

Informationsfall: En trycksaksproducent blandar samman bildtexter som en bildfirma levererat med påföljden att trycksaken inte kan distribueras.

Har flaskan, kycklingarna, skörden eller trycksaken åsamkats sakskada? Har dessa produkters funktion förlorats? Jag menar här att det normalt inte går att använda Flygmotorfallens funktionsskadepincip för att avgöra om sakskada inträffat när fråga är om ingrediens- och komponent-skador som inte utgör “föreningsfall”. Här sker ju inte någon förening i stil med vad som skedde med flygmotorkomponenterna, en foreteelse som blev grunden för funktionsskadepincipen. Och frågan är om

det inte i dessa fall snarare handlar om ett köprättsligt skadestånd som utgör ren förmögenhetsskada. Det är väl då, menar jag, ägnat att förvåna att funktionsskadepincipen ligger till grund för de flesta beslut som försäkringsbolagen fattar i skaderegleringssammanhang när ingrediens- och komponent-skadorna skall s.a.s. artbestämmas innan ett försäkringsskydd kan bekräftas. Detta intressanta förhållande har uppmärksammats i ett examensarbete i det affärsjuridiska programmet vid Linköpings universitet.¹⁷ Av uppsatsen framgår att av riksbolagen det endast var If Skadeförsäkring som hade utvidgat grundskyddet i ansvarsförsäkringen till att omfatta samtliga slag av ingrediens- och komponent-skador, dvs. även den skada som utgör ren förmögenhetsskada. Övriga undersökta bolag upplyste om att man i skaderegleringen som regel – dvs. oavsett om det handlade om förenings-skador eller inte – drog paralleller med Flygmotorfallet och tillämpade dess särskilda sakskadebegrepp. Av uppsatsen framgår att de undersökta bolagen erbjöd de kunder som så önskade ett utvidgat skydd för ren förmögenhetsskada även om man för egen del ansåg att grundskyddet i ansvarsförsäkringen för sakskada numera var tillfyllest.

4. Gränsdragningen vid “tredjemansskada”

Kännetecknande för en tredjemansskada är att den tredje mannen åsamkats en förmögenhetsskada till följd av en person- eller sakskada som direkt drabbat en skadelidande i ett tidigare led. Här figurerar AB Volvos dotterbolag Volvo Flygmotor i ännu ett rättsfall där de skadeståndsrättsliga begreppen ställts på sin spets. I ett av de för den s.k. tredjemansskadeproblematiken” avgörande rättsfallen, ”Kabelfallet” NJA 1988 s. 62, avsåg HD:s prövning de samtidigt uppkomna – och av varandra oberoende – skadorna; en sakskada i form av förstört och kasserat material och en

förmögenhetsskada i form av driftstörning. Båda skadorna inträffade indirekt som en följd av en direkt inträffad sakskada, nämligen en vid grävningsarbeten förstörd högspänningskabel tillhörig annan än Volvo Flygmotor. Sakskadan ansågs av HD vara ersättningsbar efter vederbörlig prövning av orsakssambandet medan förmögenhetsskadan (driftstörningen) avvisades genom HD:s konstaterande att den enligt huvudprincipen för tredjemansskada i svensk skadeståndsrätt ej var ersättningsgill. Om således även driftavbrottet betecknats som en sakskada hade den tydligen kunnat ersättas på samma sätt som materialskadan. En tredje man som åsamkas en indirekt sakskada kan alltså få skadan ersatt. Det motsatta gäller om skadan är en indirekt förmögenhetsskada. Här finns således ännu ett område där gränsdragningen mellan sakskada och förmögenhetsskada har avgörande betydelse. I detta fall handlar det emellertid inte om ren förmögenhetsskada eftersom förmögenhetsskadan inträffar som en följd av att en annan skadelidande lider en primär sakskada. Gränsdragningsproblematiken förekommer i ett par andra intressanta fall: "Det spanska bil-fallet" NJA 2004 s. 609 och "Sprinkler Bo 01-fallet", som avgjordes av Hovrätten över Skåne och Blekinge den 16 mars 2007.¹⁸

I NJA 2004 s. 609 var frågan om ersättning ut trafikförsäkringen kunde betalas för en allmän förmögenhetsförlust som åsamkats den person som fört men inte ägt det fordon som skadats. I domskälen redogör HD för gällande rätt ifråga om tredjemansskada. Där sägs att en tredje man som – helt eller delvis – har tagit över den skadade egendomens ägares intresse av kapitalvärdet kan vara ersättningsberättigad. Här åsyftas en nyttjanderättshavare eller en innehavare av en begränsad sakrätt.¹⁹ HD tillägger här att det i rättspraxis, särskilt NJA 1966 s. 210, förekommit att en tredje man som ansetts ha "ett konkret och näraliggande intresse" tillerkänts ersättning för allmän för-

mögenhetsförlust. Bilförarens ersättningskrav ogillades av HD eftersom föraren inte förmått visa att nyttjanderätten till bilen var av ett sådant exklusivt slag som enligt rättspraxis grundar en självständig rätt till ersättning. HD bekräftade därmed den princip för ansvar för indirekt förmögenhetsskada som fastställdes i "Kabelfallet".

I "Sprinkler BO 01 fallet" var spørsmålet av ett annat slag. Bakgrunden var att tre försäkringsbolag framställt regresskrav mot två entreprenörer med anledning av vårdslöst förfarande vid installation av ett sprinklersystem i lokalerna för utställningen BO 01 i Malmö. Försäkringsbolagen, som meddelat egendomsförsäkringar (Allriskförsäkring för entreprenadverksamhet) till förmån för sidoentreprenörer som i närheten av arbetena med sprinklersystemet utfört arbeten, framställde regresskrav avseende skador på sidoentreprenaderna. Regressen avvisades emellertid av de svarande med motiveringen att skadorna inte utgjorde saksador i skadeståndsrättslig mening. Detta påstående var uppseendeväckande eftersom frågan då uppkom om vad det var som egendomsförsäkringarna egentligen hade betalat. Egendomsförsäkringen omfattar ju inte något annat än egendomsskada. Spørsmålet var därmed om det förelåg en sådan avgörande skillnad mellan egendomsskada i egendomsförsäkringens mening och sakskada i ansvarsförsäkringens mening att ett regresskrav från egendomsförsäkringen inte kunde godtas? De svarande motiverade sin ståndpunkt med att sakskada inte kunde anses ha åsamkats någon annan än egendomens ägare, dvs. fastighetsägaren. De kostnader som de skadelidande entreprenörerna haft för att fullgöra sina avtal på basis av ett avtalat fareansvar enligt AB 92 5 kap. 4 utgjorde, menade man, sådana tredjemansskador som enligt svensk rätt inte vore ersättningsbara. Kostnaderna utgjorde med andra ord indirekta förmögenhetsskador.²⁰ Hovrätten, som konstaterade att sidoentreprenörerna hade stått

riskan för de inträffade skadorna, ansåg emellertid att försäkringsbolagen, som övertagit de skadelidande entreprenörernas rättigheter, "lidit sakskada trots att äganderätten till objekten då redan övergått till byggherren." Hovrätten synes också ha dragit slutsatsen att sakskadan var en tredjemansskada men som sådan ersättningsbar enligt gällande rätt.

De aktuella egendomsförsäkringarna omfattade oförutsedd fysisk skada på de försäkrade entreprenaderna. Risken för att skada skulle inträffa på de aktuella underentreprenaderna var således täckt. Eftersom försäkringarna avsåg underentreprenader var byggherren inte medförsäkrad i dessa försäkringar. Frågan var, som sagt, om fastighetens ägare åsamkades en sakskada när det utströmmande vattnet förstörde de tre underentreprenaderna. Jag vill påstå att så inte var fallet. Risken för de inträffade skadorna låg enligt avtalen på entreprenörerna och det ålåg på dem att återställa entreprenaderna så att de kunde avlämnas och godkännas i avtalad och vederbörlig ordning. I och med att ägaren hade rätt att kräva fullgörelse uppkom ju ingen skada. Ett krav på fullgörelse är inte ett krav på skadestånd. Om skada kan det endast bli tal om fullgörelsen inte blir av. Här var det alltså istället fråga om saksador som i själva verket drabbat entreprenörer som övertagit risken för egendomen och i ägarens ställe tecknat egendomsförsäkringar som omfattade skador på de delar av fastigheten där entreprenaderna utförts. Entreprenörerna hade, för att citera HD:s dom i ovannämnda "Spanska bil-fallet", tagit över den skadade egendomens ägares intresse av kapitalvärdet. Sidoentreprenörerna får följaktligen anses ha åsamkats *direkta* saksador. Och på detta sätt är skadorna reglerade enligt de tre egendomsförsäkringarna. Att i denna situation, i likhet med vad som ägde rum i hovrätten, tala om skador som drabbat tredje man kan inte vara riktigt.

5. Skada på levererad egendom

Denna syn på sakskadebegreppet kan utvecklas i ett annat principiellt sammanhang. Jag tänker i första hand på skadeståndsansvaret enligt 67 § köplagen. I denna bestämmelse sägs i första stycket:

"Skadestånd på grund av avtalsbrott omfattar ersättning för utgifter, prisskillnad, utebliven vinst och annan direkt eller indirekt förlust med anledning av avtalsbrottet. Skadestånd enligt denna lag omfattar dock inte ersättning för förlust som köparen tillfogas genom skada på annat än den sålda varan."

Säljaren skadeståndsskyldighet omfattar således förmögenhetsförluster av olika slag men inte skada på själva varan. Om dessa förluster uppkommer med anledning av att varan skadas kan förlusterna betraktas som en ren förmögenhetsskada. Uppstår de däremot som en följd av skada på annat än den sålda varan utgör de en sådan "annan kostnad till följd av skadan" som enligt 5 kap. 7 § omfattas av ett skadestånd avseende sakskada. Skillnaden ligger i att köparen ifråga om den sålda varan hävdar sin rätt till en felfri vara och att det därvid inte är fråga om något skadeståndsanspråk utan om ett krav på fullgörande.²¹ Saken kommer sannolikt inte i ett annat läge i händelse av att säljaren inte fullgör sina avtalade förpliktelser; inte heller då blir det fråga om ett skadestånd i egentlig mening. Den frågan kan dock inte utvecklas här.²² Anledningen till att jag tar upp detta gränsdragningsproblem är att företagsförsäkringen normalt endast omfattar sakskada men kan utvidgas att omfatta ren förmögenhetsskada vid ansvar i kontraktsförhållande. Undantaget i ansvarsförsäkringen avseende skada på levererad egendom brukar därvid inte inskränkas. Ett på detta sätt utvidgat skydd för ren förmögenhetsskada kan äventyras eller i vart fall ifrågasättas om det hävdas – vilket förekommer – att den skadeståndsskyldighet enligt

köplagen som skyddet avser att täcka i princip ryms i det skydd som ansvarsförsäkringen ger utan tillägg. Det därför viktigt vid återopande av försäkringsvillkoren att det vid tillämpning av köprättsliga ersättningsregler görs en klar distinktion mellan sakskada i skadeståndsrättslig mening och fel i köprättslig mening.

Av mitt resonemang följer att ansvarsförsäkringens undantag för skada på levererad egendom kan ses som överflödigt eller onödigt eftersom andra ersättningskrav än sådana som avser skadestånd inte omfattas av ansvarsförsäkringen. Undantaget kan trots allt finnas kvar av pedagogiska skäl eftersom det anses mer effektivt för en skadereglerare att hänvisa till ett undantag i villkoren än att förklara för en försäkringstagare eller en skadelidande vad som skiljer fullgörandeansvar från skadeståndsansvar.

I Svea hovrätts dom av den 26.10.2001 hade en skåptillverkare först efter att ha monterat gångjärnsbeslag på skåp och skåpluckor upptäckt att beslagen var felaktiga.²³ Skadeståndskravet mot beslagleverantören beträffande utbyteskostnader (montage och demontage) som tillverkaren åsamkats, bedömde domstolen avse en ren förmögenhetsskada. I domskälen framhölls att omständigheterna i målet inte var sådana att HD:s tolkning av sakskadebegreppet i Flygmotorfallet hade någon inverkan. Av betydelse härvid var sannolikt att köparen av beslagen drabbats av en komponentskada, dvs. en skada där komponenten kunnat bytas ut, och inte, som i Flygmotorfallet, en ingrediensskada, dvs. en varaktig – och i vart fall i praktiska termer – oskiljaktig förening mellan felaktig och felfri egendom. Någon kassation av skåp blev det således inte fråga om.

Antag nu istället att skåptillverkaren haft kostnader för utbyte av gångjärn efter en reklamation från kunden A. Antag vidare att även kunden B krävt ersättning för sina egna utbyteskostnader för att byta till rätt beslag. Kan några av dessa kostnader ligga till grund

för ett skadeståndskrav? Med stöd av jag nyss anfört om fullgörelseansvar menar jag att svaret är nej eftersom det gentemot båda kunderna har ålegat tillverkaren att fullgöra den båda avtalen genom att avhjälpa de felaktiga leveranserna.

6. Skada på djur

Att en skada som drabbar ett husdjur eller något annat djur som inte är vilt kan anses som en sakskada är väl klart. När det gäller vilda djur är saken mer komplicerad. I det kända "Järvfallet" NJA 1995 s. 249 tillerkändes Naturvårdsverket ett skadestånd baserat på en beräknad tillsynskostnad. HD behövde inte ta ställning till om skadeståndet avsåg sakskada eftersom skadan var en följd av en brottslig gärning (olaga jakt). Därmed förelåg skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagen för ren förmögenhetsskada. Numera föreligger en ersättningsskyldighet för den som orsakar allvarlig skada på den biologiska mångfalden. Detta betyder att Järvfallet, om det behandlats enligt den från den 1 augusti 2007 gällande lagstiftningen i 10 kap. miljöbalken baserad på EG:s miljöansvarsdirektiv, hade fallet sannolikt föranlett en ersättningsskyldighet eftersom järven sedan många år är fridlyst.²⁴ Vad händer då om vilda djur av mer vanligt slag skadas?

Ett belysande exempel är de oljeskador som drabbade några svanar som för några år sedan simmade i Stockholms ström samtidigt som en hydraulslang brast i en tankbil som var i färd med att spola rent en brunn på Ström-gatan. En person som under matningen av fåglarna bevittnade oljeutströmningen larmade kommunen, som i sin tur kallade på djurambulans. Den avsevärda rengöringsnotan hamnade så småningom hos tankbilsägarens försäkringsbolag, som konstaterade att svanarna inte åsamkats en sakskada i skadeståndsrättslig mening. Någon ersättningsskyldighet enligt miljöbalken i övrigt syntes inte heller

föreligga. Inte heller idag, sedan det nya miljöansvaret trätt ikraft, hade ersättning för skadorna kunnat krävas av skadevållaren. Något hot mot den biologiska mångfalden var det ju inte fråga om. Och någon ägare till svanarna fanns förstås inte. Att inget ansvar kan utkrävas i denna typ av fall anser jag f.ö. vara en märklig ordning.

7. Hur kan gränsdragningsfrågorna lösas?

Det går naturligtvis inte att undvika de olika skadeståndsrättsliga begreppen i samband med skadereglering som berör ansvarsförsäkring. Däremot kan ansvarsförsäkringarna ges en sådan utformning att försäkringsskyddet inte är så nära kopplat till tillämpningen av dessa begrepp, särskilt begreppet sakskada. Jag har i många olika sammanhang – inte minst som villkorsmakare under en mycket lång tid – pläderat för att man bör byta metod för riskavgränsning och istället precisera försäkringsskyddet med hjälp av noggrant formulerade omfattningsbestämmelser. Istället för att kategoriskt utesluta ren förmögenhetsskada från ansvarsförsäkringen kan man undanta de risker som inte önskas försäkras. Man borde således behandla de rena förmögenhetsskadorna på samma sätt som sakskadorna, dvs. försäkra alla de risker som inte är undantagna. Motsvarande resonemang gäller försäkringar som täcker rena förmögenhetsskador men utesluter sakskadorna.

I gendomsförsäkringen har beskrivningen av det försäkrade intresset medfört att försäkringen i det stora hela kommit att bli mycket ändamålsenlig. En liknande utveckling skulle vara önskvärd inom ansvarsförsäkring. Då kunde försäkringen bättre än idag täcka den försäkrades intresse samtidigt som betydelsen av gränsdragningsproblematiken enligt det ovarsagda tonades ner. Det skulle vara en lycklig utveckling för hela försäkringstagar-kollektivet inom ansvarsförsäkringen!

Noter

- ¹ Prop. 1972:5 s. 579 f.
- ² Bengtsson och Strömbäck, Skadeståndslagen – en kommentar, s.42.
- ³ Vanligen rör det speciella skyddet ansvaret vid s.k. ingrediensskada eller vid miljöskada.
- ⁴ Se närmare i Ullman, Försäkring och ansvarsfördelning, version II, s. 78 ff.
- ⁵ I en ansvarsförsäkring som omfattar ren förmögenhetsskada men utesluter person- och sakskada, exempelvis en obligatorisk ansvarsförsäkring för revisor, uppkommer motsvarande gränsdragningsproblem.
- ⁶ Ifs Allmänna villkor för företagsförsäkring.
- ⁷ En liknande beskrivning av rättspraxis finns i Svea hovrätts dom 2007-10-19 i mål nr T 3029-06.
- ⁸ Se vidare nedan.
- ⁹ Försäkringsrätt, s.99.
- ¹⁰ En fysisk försämring kan även bestå i att föremålet ändrat position på ett för innehavaren negativt sätt såsom att föremålet har förlorats genom en stöld.
- ¹¹ Jfr. det s.k. Klystronfallet i NJA 1997 s.832.
- ¹² Jfr Villkorsnämndens utlåtande 36/1982 där nämndens majoritet bedömde förlusten som en ren förmögenhetsskada.
- ¹³ Stark reaktion från media bidrog till ändringen.
- ¹⁴ Se Nyköpings tingsrätts dom i mål T 106-99.
- ¹⁵ Sakskada eller ren förmögenhetsskada – var går gränsen i försäkringsrätten?. NFT 3/1989 s. 189 ff, samt Försäkring och ansvarsfördelning – om förhållandet mellan försäkring och kommersiella leverans- och entreprenadavtal, numera version II, s. 79 ff. Se även Lagerström, Företagsförsäkring, 3:e uppl. s. 169 ff.
- ¹⁶ Se vidare i Nordisk Försäkringstidskrift 3/95 s. 229.
- ¹⁷ Robert Nilsson, Flygmotorfallet (NJA 1996 s. 68) och dess konsekvenser – särskilt om sakskadabegreppet vid ingrediensskada. Uppsats vid Affärsjuridiska programmet vid Linköpings universitet.
- ¹⁸ Mål T 1727-05.
- ¹⁹ Jfr. Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada. SvJT s. 332.

²⁰ Regresskrav av detta slag har framförts och accepterats i årtal, i vart fall så länge som entreprenörer tecknat ansvarsförsäkringar. Det hindrade inte de svarande från att försöka vara ”innovativa” i syfte att undgå att ta ansvar för sina allvarliga försummelser. Dylika s.k. tjuv-
invändningar i processer kan emellertid ha det goda med sig att de ger upphov till förtyd-
liganden.

²¹ Jfr. Ramberg, Köpavtal samt transportavtal och andra anslutande avtal, s. 106.

²² Se närmare i Ullman, Försäkring och ansvars-
fördelning, version 2, sid. 43 f. med referenser
till uttalanden i doktrinen.

²³ RFS 2002:5.

²⁴ Rådets direktiv 2004/35/EG.